

Սակայն այս կողմանէ կրած փնասներով
Հռոմայեցիք ստիպուեցան տակաւ տակաւ
փոխել իրենց այս նկատմամբ ունեցած դա-
դափարները: «Տեղեկ.» դրոց մէջ հեծեալ
աղեղնաւորներն այրընտիր զօրագնդերուն
մէջ կ'երեւան ³⁴⁸, բայց նաեւ ընդհանրապէս
ցանկին վերջը. որովհետեւ Հռոմայեցւոց քով
նախապաշարունները դիւրաւ կ'աներեւու-
թանային կամ կը տկարանային գործնակա-
նին մէջ, բայց անոնք տարապայմանօրէն յա-
մառ են ձեւին մէջ եւ տեսական կը մնան լե-
զուին մէջ: Պրոկոպիոս այս մասին նոր վկա-
յութիւն մը կու տայ. «Ոմանք, կ'ըսէ, կա-
տակարանութեամբ մեր զինուորները նետա-
ծիգ (τοξότας) կ'անուանեն, եւ նախկին զի-
նուորաց համար կը վերապահեն (աւելի փա-
ռաւոր) անուններս՝ վահանաւոր եւ հետի
կռուող զինուոր ³⁴⁹: Կը քննադատէ այս նեղ
հայեցակէտը եւ կը շարունակէ իւր նկարա-
գրութիւնը. «Մեր նետաձիգները պատե-
րազմի կ'երթան միայն զրահներով ու բար-
ձապաններով պատուած: Կը կրեն նետեր՝
աջ կողմը կախուած, եւ սուսերը՝ ձախ:
Ոմանք թիկանց վրայ արդնուկ մ'ունին, եւ
վահան մը՝ անթին տակ, որով կը ծածկեն
իրենց մարմինը: Սքանչելի նետաձիգներ են,
կ'արձակեն նետը վազած ժամանակ եւ կը
հանդիպցընեն հակառակորդին, եթէ՛ հալա-
ծեն եւ եթէ հալածուին: Աղեղը կը բարձրա-
ցընեն մինչեւ ձախատ, կը պրկեն լարը մին-
չեւ աջ ալանջին մօտ, եւ այնպէս բռնալիք
ուժգնութեամբ կ'արձակեն սլաքը՝ որ ո'չ
վահան եւ ո'չ զրահ արգելք մը կ'ըլլայ թափ
անցնելու ³⁵⁰:

348 «Կոմսէս աղեղնաւորք Հայոց» (Comites sagittarii Armeni) Առաքնին (praesentalis) մագիւս-տարիներու Պալատական Դրօշաւուրօւսեանց մէջ (Not., O. R. VI, 31). «Հեծեալք առաջինք աղեղնաւորաց» (equites primi sagittarii). Կոմսականաց (comitatenses) մէջ Արեւելից կողմանց մագիւսարիանուք (mag. mil. per Orientem, անդ, VII, 33) : Իւրաքանչիւր դիսի (dux) ներքեւ կը գտնուին բազմաթիւ գնդեր «Հեծեալք աղեղնաւորք բնակի» (Equites sagittarii indigenae). այսպէս՝ Փիւնիկիոյ (անդ, XXXII, 24—26, 29). Ասորոց (անդ, XXXIII, 18, 20—22). Պաղեստինի (XXXIV, 25—27, 29). Ուռ-Հայաստանի (XXXV, 20—22) 4 Միջագետաց (XXXVI, 25—28). Արարիոյ (XXXVII, 20, 23) եւ Հայաստանի (XXXVIII, 11—12) :

349 *Ἡρώδης*, *Ἡρ.* *II*, 1, 8:
350 *Ἡρώδης*.

350 Ասիական Երկրագործական զաղարկարանի ան-
դերձանիկը է: Նույն իսկ Պրոկուրյորսի Ժամօթ էին ո'չ
այնչափ քաջալուրդվողներ: Բեկիսորս՝ Խաղիկային դառ-
անելիս Լաքը՝ իւր բոլոր զոները չաւարեց Միջագետսոյ
մէջ, «վառել կապտեց զինուորներն»՝ որ զբեկթէ ամէն
ղէնքէ ու չաղեցրծներէ զուրկ էին, եւ իրանք կը դո-
ւային Ժիպնի իսկ Պարսից անտառ լսեցիմ» (ՊՊ. Բ.

Բիւզանդացիք, որ նետաձգութեան մէջ Պարսից աշակերտն էին, կրցա՞ծ են արդեօք իրենց վարպետները գերազանցել: Գոնէ՞ վիկայութեան մը համեմատ, որ սակայն անմերժելի չէ միշտ, պարսիկ աղեղնաւորները շատ աւելի նուազ արժէք ունենալու էին: «Շատ աւելի փքին կ'արձակեն, կ'ըսէ, միայն փոխն ի փոխ կարգաւ կուռելով. ետ քաշուողներու տեղը կը բռնեն ուրիշներ՝ այնպէս մը որ չի նշմարուիր»³⁵¹: Պրոկոպիոս նոյնը կը կրկնէ այլուր ալ³⁵². «Պարսիկները աղեղնաձիգ կ'ըլլան շատ աւելի յաճախ, բայց նետերը այնչափ խորունկ չեն թափանցեր, կը բթանան կամ կ'ոստնուն հոռմայեցի զինուորի մը սաղաւարտին, զրահին կամ վահանին հանդիպելով. որովհետեւ կ'արձակեն շատ կակուղ (թոյլ) աղեղներով եւ անբաւական պրկմամբ. Հռոմայեցւոց նետաձգութիւնքն աւելի ցանցաւ են, բայց աւելի աղէկ կը նետուին, որովհետեւ աղեղներն աւելի պինդ են ու աւելի պիտիկ»: Դէլքրիւկ այս կարծիքը կը մերժէ լրբեւ մտացածին³⁵³: Անկարելի է որ Պարսիկներն այս արուեստին մէջ Հռոմայեցիներէն քիչ յառաջադիմած ըլլան³⁵⁴. Բաց աստի վերը յիշուած խորաքանդակներուն մէջ Խոսրով որսի ատեն կը ներկայացուի այնպէս որ աղեղան լարը պրկած է մինչեւ ափանջին ետեւը, ինչպէս որ Բիւզանդացւոց համար կ'ըսուի: — Իմ կարծիքովս Կեսարացի պատմագրին տուած այս վիկայութեան ամենալաւ քննադատութիւնը կ'ըլլայ նոյն իսկ այն ժամանակի բանականերու համեմատութիւնը: Քիչ շատ ամէն տեսակէն կայ բիւզանդական բանականներուն, ինչպէս նաեւ Պարսից բանական մէջ: Զինուորագրուած բարբարոսները փոյթ

16, 2): Բայց ահա պարզապէս մենք ալ՝ որ կ'աւանդուի-
նու կը ցուցնէ պարմարտիկներէն շատերուն յաջողա-
տականաց ստուգար ըզգմութիւն մը խոցուեցան աւելն-
գարեանելով (տես Pernice, *անդ.*, p. 274):

6, 37) բայերով իր ուրիշ տեսակ տեղերի վրա
 տալ. «Պարզապես երկրի մէջ, կ'ըսէ, կ'ըլլայ Մարա-
 ճիւղը. անով կ'ընթացի նեոտեր. Է. Էքէ պար փայլի-
 ները զանապուղին արձակուելի ուր որ կ'ընթացի
 էլ բարբոթներ կ'ըսէ մը, զոր միայն առաջը կ'ընթաց-
 րէլ»:

353 Delbrück, *англ.*, II, 2, p. 364:
354 *Грнн йав. III, 22, 23.*

Թեև այդ արձանները թափահանող հիանդներին պահանջներ
 դրուել են, որ զգեստներ թափահանող հիանդներին պահանջներ
 դրուել են, որ զգեստներ թափահանող հիանդներին պահանջներ
 դրուել են, որ զգեստներ թափահանող հիանդներին պահանջներ

Ճին բնեք ուսումնասիրելու զիտնական ճա-
ռերն՝ ինչպիսի է «Վասն Նետաճգութեան»
(էքր? շօճէւո?)³⁵⁵ անոնք իրենց աւանդական
գործնական վարժութիւնն ունին, որոնցմէ
փոխն ի փոխ կարգաւ կ'օգտուին զօրավար-
ներն՝ որ անոնց ապաւինած էին:

Զխարդ եւ իցէ՝ շատ բանաւոր է՛ր ըլ-
լար՝ երկրայողականութիւնը շատ յառաջ
տանիլ. անխիճելի է որ Պարթեւաց՝ եւ յետոյ
Պարսից՝ օրինակը ստիպած է անոնց Արեւ-
մտքի ախոյեանները վարժուելու աղել-
նաձգութեան մէջ առանձին ժրջան յարա-
տեւութեամբ մը, ինչպէս որ պատճառ եղած
է զրահապատ մարտիկներու գործածութեան
ընդհանրանալուն :

Գ Լ ՈՒ Խ Բ.

Նաւային գօրութիւնը :

Իմ ընդգրկած տեսակէտովս շատ երկրորդական օգուտ մը միայն կ'ընծայէ նաև-տորմդաց խնդիրը: Ասոնք շատ քիչ ծառայութիւն կը մատուցանէին հողային պաշտպանութեան համար¹ այնպիսի թշնամեաց դէմ, որոնց համար ծովային իրերը թերեւս անծանօթ բան մ'ընէին: Պարսք ծովեզերաց չափաւոր տարածութիւն մը միայն ունէին, չափաւոր տարածութեան Միջերկրականի հետ: Սակայն եւ այնպէս արեւելեան պատերազմաց մեծագոյն մասին մէջ

355 Koechly-Rüstow, Griech. Kriegsschriftsteller, II, 2, p. 198—209: Հմտ. նաև Մատթեոսի խոսքերի մասին (կ. 1, էջ 18—19)։

[illegible]

Հոռոմայեցիք եւ Բիւզանդացիք գործածած են
հաւերը:

Մեր նիւթին համար աննշան է գիտ-
նալը թէ քաղաքային պատերազմաց ատեն
ի՛նչ մաս ունեցած են Ասորական ծովափանց
մօտ կատարուած ծովային գործողութիւն-
ները. որովհետեւ յետասկողման երկիրն ալ
Հռոմայեցւոց ձեռքն էր. եւ Փիւնիկէի հին
նաւահանգիստները կորսնցուցած էին ընդ-
հանրապէս իրենց գինուորական կարեւորու-
թիւնը եւ գրեթէ ոչնչութեան հասած, Մի-
ջերկրականի վրայ եղած միակ տիրապետու-
թեան պատճառաւ։ Այն վայրկեանէն որ մե-
ծամեծ անձնաւորութիւնք մաքառիլ սկսան
Ազդատոսի մը տիտղոսը շահելու համար,
նաւային զօրութիւնը սկսաւ իւր կարեւորա-
գոյն դերը վերստանալ։ Փիւնիկեցիք 300
տրիէր (եռաթի ցովկանաւ) խաւրեցին Լիկիա-
նոսի, երբ գահակալութեան մրցակից ելած
էր Կոստանդիանոսի դէմ²։

էր Կոստանդնուքոսի զէնքը՝
Արտաքին պատերազմաց ժամանակ Մի-
ջերկրականի եւ Եւքսինոսի (Սեւ ծովու) նա-
ւերը օժանդակ կ'ըլլային ո՛չ թէ ռազմագի-
տութեան՝ այլ հոգաբարձութեան ծառայու-
թեանց համար, որովհետեւ ծովային զօրու-
թիւն մը միշտ գոյութիւն ունէր եւ որչափ
ալ ծածուկ ֆնար՝ անով աւելի արհամար-
հելի էր ըլլար. ծովահէններն երբեք բոլո-
րորովին անհետացած չեն³։ Ասոնց դէմ էր
որ անդուլ անդադար կը գործէր Ասորական
տորմիլը (classis Syriaca) . որ կը յածէր Կի-
լիկիոյ եւ Եգիպտոսի մէջ⁴ եւ թերեւս ճիւղ
մ'ունէր ի Կեսարիա Մաւրիտանացոց։ Հա-
ւանական է որ տորմիլի կազմութիւնը Կայս-
րութեան սկզբնաւորութեան ժամանակէն
բնաստիները կը հաւաքուէին մասամբ
է⁵ . նաւաստիները կը հաւաքուէին մասամբ
Եգիպտոսէ, եւ Ադրիանոսի օրով Հրէից պա-
տերազմին տակն՝ պարտաւորուած էր Պա-
ղատինեան ծովափանց չրջափակ պաշարունմ
իրագործել⁶։ Անտարակոյս տորմիլի համար

2 *Quipus*. f. 22:

3 Քաղաքագրութեան ջրամասերի Եւ, 20, 1 Արքայապետի
3 Քաղաքագրութեան ջրամասերին Համար
Քաղաքագրութեան ջրամասերին Համար. Paul Perdrizet, *ի* Rev. ar-
chéol. 1898, I, p. 41—49. E. Ferrero, *Memorie*
della R. Accademia di Torino, ser. II, XLIX,
stor. e fil., p. 236—239.

1900, sc. mor. stor. e in., p. 280-283.
 5 Տակիտոս, Տաբ. Բ, 81: Interim Piso clas-
 sem haud procul (այսինքն՝ Կեղեկեղեխս Կելիկիոյ)
 opperientem adpugnare frustra temptavit (= Հայ
 թրքմ. Հիւրմուկ, էջ 109՝ «Յայնմ վայրի Պիսոն ընդ-
 դէմ նաւաորդդին, որ ոչինչ անախ ի բացեալ կայր,
 դէմ չէր ընդունայ» եւն):

6 Berlin. Griech. Urkunden, I, Nr. 113 (տող 2)

էր որ Լիբանանի մէջ ծառերու այլեւայլ տեսակներ կը պահուէին⁷։ Իւր հանգրուանաւահանգիստներն աստիճանաբար շարուած էին հիւսիսէն հարաւ, որոնց գլխաւորը՝ զոնէ լաւագոյն խնամուածն՝ էր Սելեւկիա Պիերիայի⁸, զբացի թէ՛ Անտիոքիոյ՝ որ Ասորիքի մայրաքաղաքն էր, եւ թէ՛ լեռնոտ Կիլիկիոյ՝ որ շատ նպաստաւոր էր ծովահինաց համար։ Այլեւայլ վկայութիւններ կը յայտնեն թէ հոն ներկայ էր նաեւ Մեսենիոմի պրետորական նաւատորմըին մէկ բաժինը (vexillatio) այսպիսով Իտալիոյ հետ ուղղակի յարաբերութիւններ հաստատելով⁹,

Այս նաւախմբերը կ'ապահովէին դէպի Ասորիք փոխադրութեանց ազատութիւնը, յատկապէս Պարթեւական պատերազմաց համար: Երբ պատերազման գործողութիւնը Հայաստան կը փոխադրուէին, այն ատեն զօրավիգներն ու պարէնները կրնային ուրիշ ճամբայ մը բռնել: Ասկէ՝ Պոնտական տորմիդը (classis Pontica)¹⁰ որ ռննեցաւ իւր դերը գահակալական կռիւներուն մէջ¹¹, բայց նաեւ ասի գրադած էր զլիաւորաբար ծովահէններով¹²: Նպարակրաց պաշտպանութիւնն անհրաժեշտ կ'ընէր իրրեւ կայանատեղի ընտրել Տրապիզոնը¹³. Կ'երեւայ թէ

h. 265 (mon. 4a-5). *Σύστασις Ὑπερθεῖν* in CIL, III, Suppl., p. 2007—2008.

⁷ CIL, VIII, 8934.

^s E. Renan, *Mission de Phénicie*, Paris 1864, p. 258—281.

⁹ *Stu h' Lp'lu* Séleucie de Piérie, / Mém. de la Soc. des antiq. de France, p. LXVI (1907).

10 Յայտնապէս ինքնակաշնեան ու նուիրակները
զասկէ կը զօրծածէին Անտիոքը Արեւմտեայ Համարէ: Բայց
ոմանք կըրնային նախընտրել Աղեքսանդրեանիկ վրայէն
եղած ճամբան, որուն կը նպաստէին տարեւոր հովերը,
եւ զօր Կարկզուսը կը լանձնաբարէր Ադրիպոլսոյի (Փի-
լոն, Բնդդէմ... էջ 969):

¹¹ Ferrero, *ibid.*, 255—256:

¹² Մուկլանոս 69-ին հրամայեց որ տարժիղը Պոնտոսին բխլադղիոն էրթայ (classen e Ponto Byzantium adigi iusserat, Տափհւ., Պատմ. Բ, 83): Տորժիղն այն առեւն բառաստուն նաւէ կը բաղկանար (Յովսէպ., ՂԶ. Բ, 367):

13 Տակիտ., Պատմ. Գ, 47. «Եւ ոչ նոյն իսկ բար-
բարոսներն այնպէս արհամարհելի կերպով կը յաճին,
իրենց արագօրէն շինած փորրիկ նաւերով, զորոնք կա-
մար կը կոչեն (camarae, յունականէն καμάρα),
որոնք նեղ են երկու կողմն ալ, բայց լայն փորով...
Երկու ծայրն ալ ցուռի ունենալով եւ որովհետեւ
թիկերը կրնան տեղադրուիլ, կրնան հաստաւորապէս
էւ առանց փոխելի մէկ կամ միւս կողմն մերձնալ:
Համեմատելու է Դիոն Կասիոսի քսածը (ՀԳ, 11) Բիւ-
զանդիոնի պաշարման մասին՝ Սեւաթիմոս Սեւերիոսի
իշխանութեան սկիզբը. Բիւզանդացիք 500 նաւեր չի-
նած էին. ոմանք երկու ծայրն ալ՝ թէ՛ իսկ նաեւ թէ՛
առաջիկ կողմը՝ զեւկ ունէին, եւ ունէին երկու նա-
ւուղիներ եւ կրկին դաս նաւազներու, որպէս զի
պէտք չըլլայ դառնալու թէ՛ յառաջնաւոր եւ թէ՛ ետ
երթալու համար, եւ որպէս զի կարեւորն յանկարծակի

ուրիշ հանգրուան-կայաններ կային՝ Կիւղիկէ¹⁴ եւ Սինոպ¹⁵: Չեմ կարծէր թէ այս տորմիդն երբեք չատ բազմաթիւ եղած ըլլայ. որովհետեւ ի. Յուլիոս Վե[...] Գրատոս Յուլիանոսի¹⁶ պատուոց չարքին մէջ (cursus honorum) իւր աստիճանն իրր ծովապետ Պոնտական տորմիդին (praefectus classis Po[ntic]a[e]), «վերահացու Պոնտ. տորմիդին») չատ բարձր տեղ մը չի գրաւեր:

Կայսրութիւնը Հռենոսի վրայ կը պահէր Գերմանական տորմիկ մը (classis Germanica), եւ Դանուբի վրայ երկու տորմիկներ՝ Պանոնիական եւ Միսւէական (classes: Panonica եւ Moesica): Արեւելքի մէջ Նիքարապոլս երկու գետերէն տարբեր գետ մը կը խաղար. որովհետեւ փոխանակ սահմանադրուին հետ զուգահեռական ընթանալով՝ սովորաբար կը կտրէր զայն եւ իւր դանդաղ ընթացքը կը շարունակէր շատ հեռուէն թշնամոյն մէջէն: Չեմ խօսիր Տիգրիսի վրայ, ուր իւր ընթացքին հոռմէական մասին մէջ որեւէ դիւրութիւն չէր ընծայեր նաւարկութեան: Որեւէ յիշատակարան մը, որեւէ արձանագրութիւն մը չի վկայեր թէ Նիքարապոլս ջրուն վրայ մշտակայ տորմիկ մը գտնուած ըլլայ, գոր Մարբարտ ա'յնպէս դիւրութեամբ կ'ենթադրէ՝ յենլով այն յաճախ խաբէպատիր նմանութեան վրայ¹⁸. եւ պատճառն ըլլալու են աշխարհագրական պայմանները՝ զորոնք նշանակեցի:

Սակայն եւ այնպէս հարկաւոր երեւցաւ
դոնէ պահ մը՝ զետայրին հակողութեան դրու-
թիւն մը կազմակերպել, որ Արեւմտքի դրու-
թիւնները կը յիշեցնէ: Ինչպէս որ հոն կար
«վերակացու ավանց Հոնեոսի» (praefectus

րեբեկ թշնամի են թէ՛ դէպ ի յառաջ եւ թէ՛ դէպ ի ետ
արդարամբ ատենն: Ասի յայտնատեսիւ օրինել մըն է
նմանողութեան այն ողբոյն՝ զոր յաճախ պիտի կարե-

14 Հմմտ. Տաւրոս, Պատմ. Գ, 47—48. Ferrero
Տրապիզոնը Պոնտական տորմզին գլխաւոր կայանը
կ'ընէ: Բայց կրնանք խզիւր ընել թէ նպսզէ՞ս էր ար-
դեօք Ա. դարուն: Առիանու Համեմատ այն տեղ
Ալլրիանոսէ յառաջ միայն պարզ նաւակայք մը կար,
որ նաեւրը միայն մամուր կրնայի խարխի ձգել
ἐνταῦθα ὁδὸς ποιεῖς ἡμῖνα πύλαν γὰρ, ὁσοῦ ἀπο-
στέλνουν ὠρὸς ἔτους, ὅμοιος ἦν. Հոս նաւահանգիստ
չինեց. որովհետեւ յառաջ՝ տարւոյ Էղանակին բայր-
խարխիւլու չափ Հանգրուան մըն էր. Առիան, Շրջա-
նու. Պոնտ. Ժ2, 5): Տրապիզոնի մասին Հմմտ. F.
de E. Cumont, Studia Pontica, Bruxelles, II,
1906, p. 363 ff.:

15 *Ḥibnē ḫaww. ʔḥ, 7. CIG, 3691:*
16 *CIL, III, 2222:*

16 CIL, III, 6980.

17 Gatti, *Bullet. comun.* 1888, p. 104

Marquart, Organ. milit. (17. 1894), p. 239.

ripae Rheni) ¹⁹, նոյնպէս հոս վկայութիւն մը՝ որ ճիշդ է թէ մի միակ է եւ անորոշ ժամանակէ մը ²⁰, կու տայ մեզի «Վերականգնութիւն Եփրատական փառանք» անունը (praefectus ripae Euphratensis) . բայց այդ պայտիսի պաշտօնները կատարելու համար կը գործէ՞ր արդեօք կանոնաւորապէս նաւաց երթեւեկութիւն մը, եւ ի՞նչ կերպով: Ձեռք գիտե՞ր այս ամէնը:

Ամէն արշաւանց ընթացքին մէջ միշտ կամ գրեթէ միշտ՝ յիշատակութիւն կ'ըլլայ բազմաթիւ նաւերու, որոնք այլեւայլ նպատակներու կը գործածուին: Ոմանք կը փոխադրեն բանակին աղիւն ու նետողական մեքենայքն, իրենց սարօք, եւ բանակը գետին ափէն կ'երթայ²¹. — Եւ այս մասին պիտի խօսինք նպարակութեանց զլխուն մէջ, — եւ ուրիշներն՝ իրարու կապուած պարաններով կամ շղթաներով, կամքջի տեղ կը ծառայեն, — այս մասին ալ պիտի խօսինք մարտազիտութեան առթիւ: Այս երկու տեսակին վրայ կ'աւելնար երրորդ մ'ալ Յուլիանու արշաւանքին մէջ՝ «(հազար) միւսք բենցարաթ» ([mille] onerariae

¹⁹ *Sarkisun*, *Qurand*. 7, 55:

20 «Պատումանդյան, լուսաղյոյ դասերով՝ կարծեմ
առաջին դարու» էրնէ ընտրել դատաւոր մը՝ O.
Hirschfeld (ի CIL, XII, 1337). Հնադրութիւնը
բացարձակապէս չի հակառակել այն եզրակացութեանը,
որ կրնանք հանել ընտրէն»... C. Sappio C. filio
Volt. Flacco... praeef. alae Thracum Hercula-
niae, praeef. ripae fluminis Euphratis. «Կ. Մապ-
պեայ Կ. որդւոյ Վոլտ. Փլակեայ... վերահաց. թեւոյ
Թրակացոց Հերկլանեայ, վերակ. արեանց ղեկայոց
Նեփրատայ»։ Այս թեւը կը յիշուի Լոյիանոսի արձա-
նադրութեան մէջ (CIL, III, 600). ուստի Արեւելի
մէջ կայանաւորած էր ամէն ուշ Տրայիանոս ամեն, եւ
այս իշխանիս պարթեւական պատերազմը Ա. դարէն
չառ հետու չէ։ Կարելի է այս վերակացուն արձա-
նադէր ճիշդ այն պատերազմի ամեն, որուն հետեւե-
ցաւ թէնէ միայն քիչ ժամանակ տեւելով՝ Միջնա-
դարու թեւոյ ղեկայոց Պետութեան հետ։ Մապպիոս Փլակե-
այս թողուած ըլլալու է ղեկին վրայ վերջապահաց
պահպանութեան համար՝ Թրակացոց քեւոյ հետ,
թեւուս նաեւ արեւելեան թեւին մը նաւերու։
Աւելի հնադրոյ ժամանակի մը համար կրնայիք թեթեւ-
նաեակ մը դրնել Տակիտոսի բով (Տար. Ժե. 3).
Atque interim (Corbulo) reliquas legiones pro ripa
Euphratis locat (հայ թրգմ. Հուրմիւղ., էջ 430՝
«Իսկ զայս ի լեզնոնաց բանակեցոյց առ Նեփրատայ»)։

21 Օրինակ՝ Յուլիանոս, Ճոս, Ա, 22 Ա (հո-
խօսքը Տիգրիսի վրայ է)։ — Կամ նոյն իսկ բանալը
նաւ կը մտնէր. այսպէս զորած էր Անպտիմոս Պարե-
րոս, որուն այսպէս փոխադրուած դերերը՝ Հերոդիան-
նոս մէջին մէկ վկայութեան համեմատ (Գ, 9, 9—10)՝
ցամաք հանուկան Պարթեւաց ափանց վրայ)։ — Տիգրիսի
մօտ (միտ դնելու է՝ Տիգրիսի ափանց վրայ)։ — Պարբը
Ամիդ քաղաքը կապուտ կոչուպուտ բնակէ եւսքը իրենց
աւաթը կը փակցնեն վաղազորք լքեալերով, զորոնք
կը թողուն Տիգրիսի հոսանքին տանելու (Չաբարիա
Հսեաուր, էջ 110)։

naues), «խառն այլ նաւք պատերազմականք» (quinguaginta aliae bellatrices)²², «Եւ նոյնչափ յարկանել կամուրջս կարեւորս» (totidemque ad compaginandos necessariae pontes)²³: Ասի ինծի ծանօթ միակ օրինակն է²⁴: Պատերազմիկ նաւաց (naues bellatrices) այս փոքրաթիւ քանակութիւնը խորհել կու տայ թէ ասոնք պարզապէս թեթեւ եւ կու տայ թէ ասոնք պարզապէս թեթեւ եւ արագընթաց նաւիկներ էին՝ ի հարկաւորու թեան բեռնարարձ նաւերը պաշտպանելու համար, եւ ո՛չ թէ բուն պատերազմական միութիւններ, որոնց հետ գործ չունէին Միջագետաց մէջ, այլ հողատէրներու հետ:

Իսկ այն նաւերու համար՝ որոնք գե-
տերը անցնելու սահմանուած էին, կ'երեւայ
թէ ընդունուած էր յատուկ ձեւ մը. եւ այն
ատեն խնդրի է թէ արդեօք կամըջածիգները
կը գործածէի՞ն վաճառանաւերը՝ որոնք
կ'ակօսէին Եփրատն ու Տիգրիսը: Իրողու-
թիւնս որեւէ կողմանէ երաշխաւորուած
չէ՝²⁵: Ապահով է որ ատանձնական նաւա-
րու թիւնը այս գետերուս գոնէ առաջնոյն վրայ
կը գործէր. թէպէտ եւ չենք կրնար նոյն իսկ
կոահնել թէ ինչ աստիճան յաճախութեամբ՝²⁶:
Բայց չատ ալ գործօն ըլլալու չէր, աւելի
հետաւորութեանց վրայ արինայածու-
կարճ հեռաւորութեանց վրայ արինայածու-
թիւն մ'ըլլալով: Կ'երեւայ թէ այս նաւակա-
մուրջներէն մաս մը տեւական էին. ուստի
կը խափանէին գետընթացքը: Բաց աստի
պիտի տեսնենք թէ լոմերը (նաւակամուրջը)
կը շինուէին տեղին վրայ անտառախիտ եր-
կիրներու մէջ՝ պատերազմին նախընթաց

22 Այս թուին մէջ բաղկանալէն զՍտեփանոս
կան ցովհանաւ մը. Տրալիանու ցովհանաւ (տես է բանին
Հետեւելով նկարագրած է Սուրբաս (տես է բանին
Որոշակ):

23 Ամ. Մարկեղ. Իր. 3, 3.
24 Հրէական «Յայտնութիւն Եղիայի» գիրքն ար-
կը յիշատակէ՝ բաց ոչ այնչափ բացայայտ կերպով՝
թէ Գործիչանու Գ. արաւանաց մասնակից եղած
տարմիկ մ'ալ. Հմտ. Samuel Krauß, Neue
Aufschlüsse über Timesitheus und die Perser-
kriege (J Rhein. Mus. N. F. LVIII, 1903, p. 631).

25 թերեւս հարկէի ըլլայ 4200000000 իւր
պիտոյ՝ 99. Ա, 18, 50: (18, 8, 9) անդառն Եփրատը Գաւոն

26 Ամբարնոս (ԹԺ, 8, 9) անցաւ Գաբրիէլի մաս-
մը՝ որ գրաստներն ու մարդիկ միւս տարի փոխարե-
նու համար նոյն գծի վրայ տեսական սովորութեան
հաստատում էր (per nauem quam transfretand
causa iumenta et homines in eo tractu diuturna
consuetudo locarat): Թէոդորեոս կը խօսի Եւսե-
բեայ Սամատայոց վրայ, զոր Վաղէս փտարած էր իւ-
եպիսկոպոսական աթոռէն, եւ որ զիւներն սկսելու
նաւակ կը մտնէ եւ Ջեղմա կ'երթայ, ուր կը հասցը-
նեն զինքը Բիւսփարները արեւածաղին (Պատմ. Եկեղ
Գ. 14):

